

УДК 372.881.1'243

DOI 10.11603/me.2414-5998.2019.4.10864

І. Д. ДрачORCID <https://orcid.org/0000-0001-7198-5546>**А. З. Миколенко**ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1845-4882>

Scopus Author ID 57198431724

М. П. ТишковецьORCID <https://orcid.org/0000-0002-0102-240X>

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України

МОВНА КАРТИНА СВІТУ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В МЕДИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

I. D. Drach, A. Z. Mykolenko, M. P. Tyshkovets*I. Horbachevsky Ternopil National Medical University*

THE LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD IN THE PROCESS OF STUDYING A FOREIGN LANGUAGE IN MEDICAL UNIVERSITIES

Анотація. У статті розглянуто поняття мовної картини світу та концептуальної картини світу як компонентів лінгводидактики. На сучасному етапі розвитку методики викладання іноземної мови та результатів її засвоєння провідним визначається прагматичний підхід, який передбачає набуття певних компетенцій – конкретних мовленнєвих навичок, які дають змогу виконувати чіткі дії. Водночас на практиці вивчення іноземних мов не може обмежитися ні граматиною та лексикою, ні прикладними вміннями, тому доводиться говорити про необхідність формування «вторинної мовної особистості». Цей рівень передбачає оволодіння фоновими знаннями типового представника певної картини світу, мова якого вивчається і забезпечується формуванням соціокультурної орієнтованості – однією з обов'язкових складових успішного вивчення мови. Комунікативно достатній рівень оволодіння іноземною мовою досягається лише в результаті набуття, принаймні на початковому рівні, здатності сприймати навколишнє середовище крізь призму представників іншомовного соціуму. Ця навичка є необхідною також під час вивчення прикладних та фундаментальних дисциплін, проходження навчальної практики в іншій країні.

Концептуальна картина світу традиційно розглядається як подібна для більшості людей і глибша за змістом, ніж мовна картина світу, що пов'язано з обмеженими можливостями мови у вираженні власних думок. Водночас структура мови визначає структуру мислення та спосіб сприйняття навколишнього світу. Тісна взаємодія мови і культури на заняттях з української мови як іноземної, іноземної мови для українських студентів може розглядатися в рамках лінгвокраїнознавчого підходу.

Аналіз понять концептуальної та мовної картин світу показав, що урахування соціокультурної нетотожності у сприйнятті світу може реалізуватися шляхом використання лінгвокультурознавчого підходу, який передбачає ряд визначених критеріїв підбору навчального матеріалу та використання методик, які не лише констатують, але вводять у контекст.

Ключові слова: концептуальна картина світу; мовна картина світу; іноземна мова; компетенція; лінгвокультурознавчий підхід.

Abstract. The article describes the concept of the linguistic picture of the world and the conceptual picture of the world as components of lingual didactics. The pragmatic approach as the leading one at the present stage of development of the foreign language teaching methodology and the results of its mastery involves the acquisition of certain competencies, which are specific language skills that allow for clear actions. However, in practice, the study of foreign languages cannot be limited to grammar and vocabulary, or applied skills; therefore, the need to form a “secondary linguistic personality” arises. This level implies mastering the background knowledge of a typical representative of a certain picture of the world whose language is being studied and provided by the formation of a social and cultural orientation as one of the essential components of successful language learning. A communicatively sufficient level of mastering a foreign language is achieved only by acquiring, at least at the initial level, the ability to perceive the environment through the prism of representatives of a foreign-language society. This skill is also necessary in the study of applied and fundamental disciplines, training in another country.

The conceptual picture of the world is traditionally regarded as similar to most people and deeper in content than the linguistic picture of the world, due to the limited capacity of language to express one's thoughts. At the same time, the structure of the language determines the structure of thinking and the way we perceive the world around us. The close interaction of language and culture on the Ukrainian language classes as a foreign, foreign language for Ukrainian students can be considered within the framework of a linguistic-regional approach.

The analysis of the idea of conceptual and linguistic pictures of the world showed that considering the socio-cultural inaccuracy in the perception of the world can be realized through the use of linguacultural studies, which provides a number of defined criteria for the selection of educational material and the use of methods that not only state but put into context.

Key words: conceptual picture of the world; linguistic picture of the world; foreign language; competence; linguistic and cultural approach.

© І. Д. Драч, А. З. Миколенко, М. П. Тишковець

Вступ. Динамічний розвиток вищої освіти в Україні вимагає уваги до оновлення методичної бази викладання. Однією із тенденцій сучасного розвитку науки про вивчення другої мови як іноземної є використання усіх досягнень мовознавства. Зокрема перспективною бачиться розробка концепту вторинної мовної особистості – здатності до іншомовної міжкультурної та професійної комунікації осіб, достатньо мотивованих для вивчення іншої мови, якими є студенти медичних ЗВО.

Одним із провідних методологічних принципів є компетентісний підхід, коли акцент робиться не на знаннях мовних явищ, а на тому, що мотивований слухач може зробити, використовуючи мову. Тобто метою вивчення мови є не мова як така, а виконання певних завдань через мову, що і визначає мовні компетенції. Компетенції – це те, що студент буде в змозі робити в результаті вивчення тієї чи іншої теми. Вибір тем і відповідних компетенцій до них зумовлений потребами слухача, роботою й оточенням. Наприклад, можна запропонувати такі компетенції до теми «У лікаря» для іноземних студентів-медиків: 1. Описувати фізичний стан; 2. Пояснювати медичні проблеми; 3. Купувати ліки та предмети особистої гігієни; 4. Розповідати про особливості дії певних препаратів на свій організм; 5. Викликати лікаря та «швидко допомогу»; 6. Знати анатомічні назви, назви ліків та хвороб. Аналогічно виглядатимуть компетенції до цієї теми і для українських студентів, які вивчають іноземну мову. Але на практиці формування іншої (вторинної) мовної особистості не може обмежитися ні граматикую та лексикую, ні прикладними компетенціями.

Одним із наскрізних компонентів успішного вивчення мови є формування соціокультурної орієнтованості. Комунікативно достатній рівень оволодіння іноземною мовою досягається лише в результаті паралельного засвоєння «мовної та концептуальної картини світу мовців» [14], тобто набуття принаймні на початковому рівні здатності сприймати навколишнє середовище крізь призму представників іншомовного соціуму. Визначення і співвідношення понять мовної та концептуальної картини світу є **метою статті**, адже врахування цих категорій у викладанні та навчанні в медичних ЗВО актуальне не лише під час вивчення іноземної мови українськими чи закордонними студентами, але й на заняттях із фундаментальних та прикладних дисциплін, закордонних стажуваннях тощо, тому що часто з'ясовується, що знання лінгвістичного та

фактичного матеріалу не є достатнім для повністю успішної навчальної чи викладацької діяльності.

Теоретична частина. Одне з обов'язкових завдань викладача – враховувати специфіку майбутньої професійної діяльності та картину світу конкретного студента, особливо коли мова йде про іноземців. Зворотна сторона навчання закордонних студентів української мови як іноземної – розкриття української картини світу. Процес навчання іншомовного спілкування повинен стати своєрідним діалогом культур з урахуванням соціокультурної нетотожності у сприйнятті світу. Тісна взаємодія мови і культури на заняттях з української мови як іноземної, іноземної мови для українських студентів може розглядатися в рамках лінгвокраїнознавчого підходу, адже лінгвокраїнознавча компетенція є невід'ємною частиною професійно-комунікативної компетенції студента.

Сучасне викладання іноземної мови студентам медичних ЗВО спрямоване на формування вторинної професійної мовної особистості, що володіє професією та іноземною мовою, яку може використати для міжкультурної фахової чи оказіональної комунікації. Під час опрацювання навчального матеріалу студенти-іноземці послуговуються двома чи більше мовами і, відповідно, перебувають і в кількох наукових картинах світу. Саме в такий спосіб відбувається накладання рідної та чужомовної картин світу.

У результаті взаємодії людини зі світом, формування її уявлень про світ формується певна модель світу, яку у філософській та лінгвістичній літературі називають картиною світу [9]. Когнітивна лінгвістика покликана пояснити, як картина світу фіксується у свідомості людини мовою. Таким чином, актуальним є визначення категорії «мовна картина світу» в рамках концептуальної картини світу та аналіз її основних ознак.

Цікавим є той факт, що сам термін «картина світу» виник у фізиці наприкінці XIX – на початку XX століття. Одним із перших, хто ним користувався, був Г. Герц, трактуючи його як сукупність внутрішніх зображень зовнішніх предметів, з яких можна отримати інформацію про їхню поведінку [4]. Однак у зв'язку з антропологічною спрямованістю лінгвістичних досліджень наприкінці XX століття цей термін став використовуватись у лінгвістиці. Отже, проблема взаємодії людини та мови та вивчення мовної картини світу найкраще доповнюють одна одну.

Ідея існування особливого, мовного світогляду була сформульована В. Гумбольдтом на початку XIX століття. У XX столітті дослідження мовної картини світу проводилися в рамках мовної гіпотези відносності (Е. Сепір, Б. Уорф, Л. Вайсгербер). Ця гіпотеза полягає в тому, що структура мови визначає структуру мислення та спосіб сприйняття навколишнього світу. Люди аналізують світ, впорядковують його в поняттях і певним чином розподіляють цінності, оскільки вони є учасниками певної угоди, яка справедлива лише для цієї мови [3]. У свою чергу, Л. Вайсгербер зазначав, що завдання лінгвіста – дослідити, як мова класифікує (зараз ми б сказали концептуалізує) предмети та явища зовнішнього світу, як оцінює, розкриває своєрідність картини світу кожної мови та її динаміки у часі [7].

В. Постовалова виділяє такі типи картин світу: 1) доросла картина світу та дитяча картина світу; 2) картина світу психічно здорової людини та психопатологічна картина світу; 3) «цивілізовані» та архаїчні картини світу [13].

Різні підходи до вивчення картини світу породили такі типи цього явища: теоцентрична картина світу (О. Михайлова), концептуальна картина світу (Р. Павільоніс), нормативна та наукова картина світу (Н. Максимчук), індивідуальна картина світу (В. Маслова), філологічна картина світу (В. Шукін), міфологічна картина світу (С. Кошарна, С. Пітіна) [10]. Вірменський філософ Г. Брутян використовував термін «мовна модель світу», Р. Павільоніс та лінгвісти Ю. Караулов, Х. Колишанський, В. Постолова, Х. Ромішвілі, Б. Серебренников, В. Телія розрізняють концептуальну (ККС) та мовну картини світу (МКС) [9]. Стверджується, що ККС ширша, ніж МКС, оскільки мислення є більш об'ємним, ніж мова. Це пов'язано з тим, що мовні засоби мають певну обмеженість, що не дозволяє їм бути ідеальним способом висловлення думок [12].

Широкі зіставні дослідження споріднених національно-мовних картин світу є в працях В. Русанівського, Н. Озерової, М. Кочергана, В. Манакіна, Л. Бублейника, Ж. Соколовської та інших. Слід зазначити, що вивчення взаємозв'язку між ККС та МКС проводиться за кількома напрямками: у галузі граматики (Б. Серебренников) та лексики (А. Уфимцева, О. Кубрякова, В. Телія).

Усі люди мають подібні концептуальні картини світу, тому що людське мислення є єдиним. Закони світу відображаються і визнаються лише в концептуальній системі людини [3]. ККС є основою МКС, як зазначає Л. Лисиченко; однак ККС є більш універсальною і загальною для людей з од-

наковим рівнем знань про світ, тоді як мова відображає досвід кожної нації та виявляє не тільки загальні знання, але й оригінальність бачення світу. Таким чином, МКС служить засобом дослідження й пізнання світу [8].

Детальний аналіз мовної картини світу пропонує Л. Петрова. На її переконання, мовна картина світу – це образ світу, створений за допомогою мовних засобів, а саме:

- номінативні засоби мови – лексеми та фразеологізми, які забезпечують певний поділ та класифікацію об'єктів національної дійсності та переважну відсутність номінативних одиниць (різних типів лакун);
- граматичні засоби мови;
- функціональні засоби мови (підбір найчастіше вживаної лексики та фразеології визначає склад комунікативно відповідних мовних засобів);
- образні засоби (образна цінність, внутрішня форма мовленнєвих одиниць, конкретна національна образність);
- фоносемантика мови;
- засоби дискурсу мови – специфічні засоби та стратегії створення тексту, аргументація, дискусія, діалог, монологи, особливості стратегій і тактик комунікативної поведінки у стандартних комунікативних ситуаціях [10].

Психічні процеси недоступні ззовні і можуть бути реалізовані лише через структури, які їх представляють. Це самі мовні утворення. Тож у центрі пізнання постає мова, головний засіб формування та вираження думки. Мова розглядається як джерело поверхневих структур, які представляють когнітивні (глибокі) структури, для дослідження того, що стає можливим завдяки доступним мовним структурам [1]. Одним з необхідних завдань є встановлення принципів побудови цих двох форм кодування інформації – когнітивної та лінгвістичної, а отже, визначення того, як ККС та МКС взаємодіють між собою. У науковій літературі існує думка, що ККС пов'язана з усім континуумом знань про світ, а МКС є засобом експлікації цих знань [8].

Таким чином, вивчаючи проблему концептуального подання картини світу людською мовою та враховуючи безумовний зв'язок із навколишнім світом (реальну картину світу), мисленням (тобто відображення цієї діяльності в людському мозку – концептуальна картина світу), мовою (або вираження результатів цього відображення в мові – мовна картина світу), слід зазначити, що людина ніколи не може повністю відобразити навколишній світ у всій його різноманітності.

Мовне представлення ККС здійснюється через внутрішній лексикон особистості, який характеризується високим ступенем інформованості про організацію дійсності. Вербалізовані знання представлені поняттями – оперативними одиницями концептуальної картини світу. Ті поняття, які пов'язані словесними кодами, представляють оперативні одиниці мовної картини світу й утворюють «внутрішню лексику» як об'єктивізовані знання в мові. Для визначення цього поняття також використовуються такі терміни, як: ментальний лексикон, словесна пам'ять, тезаурус інформації людини, індивідуальний лексикон, індивідуальний тезаурус [1]. Поняття внутрішньої лексики було сформульовано О. Кубряковим; є аналоги в дослідженнях сучасних зарубіжних лінгвістів (Ж. Фоконьє, Дж. Лакофф, Дж. Міллер та ін.) [2].

Аналіз понять концептуальної та мовної картин світу дозволяє визначити такі критерії відбору навчального матеріалу, а отже, й успішного вивчення іноземної мови: критерій відповідності навчальній програмі та навчально-методичному плану з УМІ; критерій культурологічної та країнознавчої цінності; критерій соціальної значущості; критерій врахування зацікавленості студентів; критерій врахування особливостей рідної культури (для студентів-іноземців); критерій актуальності; тематичний критерій; критерій врахування рівня мовної підготовки студентів; критерій профілю навчання і професійної спрямованості; критерій функціональності і

лінгвістичної прагматики; критерій лінгвокраїнознавчої насиченості; критерій наочності. Окрім того, розмаїття аспектів ККС та МКС, актуальність методик інтерактивного вивчення іноземної мови без використання мови-медіатора чи мови, рідної для студента, формує критерій доступності змісту матеріалу. Це, зокрема, означає, що викладач спирається на власний досвід студента, ставить питання про його мову, культуру, країну, інтереси, заохочує до діалогу, водночас контролюючи та обмежуючи кількість власних «лекцій».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Процес відкритості культурних кордонів у межах сучасного глобалізованого світу вимагає прискорення культурної адаптації, що супроводжується значними змінами в системі цінностей. Такі процеси відбуваються на мові і вносять відповідні корективи у створену мовну картину світу. Тож структури демонстрації знань і мислення – це мовні механізми, які входять у внутрішню лексику і мають універсальний, ідіоетнічний та особистісний характер. Врахування понять ККС і МКС у процесі вивчення іноземної мови передбачає використання спеціальних критеріїв у підборі навчального матеріалу та методичних підходів до вивчення іноземної мови. Технології формування вторинної мовної особистості сприяють підвищенню лінгвістичної підготовки майбутніх медичних працівників та покращенню готовності до мовленнєвої діяльності в умовах іномовної комунікації.

Список літератури

1. Актуальные проблемы современной лингвистики : учеб. пособие / сост. Л. Н. Чурилина. – М. : Флинта: Наука, 2006. – 416 с.
2. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке : учебное пособие / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта: Наука, 2005. – 416 с.
3. Белянин В. П. Психолінгвістика : учебник / В. П. Белянин. – М. : Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2005. – 232 с.
4. Б'ялик В. Проблема категоризації неологічної картини світу / В. Б'ялик // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. – 2004. – Вип. 188–189. – С. 62–72.
5. Єремєєва Н. Ф. Концептуальний простір англійської народної казки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Н. Ф. Єремєєва. – К., 1997. – 20 с.
6. Колесник Д. М. Концептуальний простір авторської метафори у творі А. Мердок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Д. М. Колесник. – К., 1996. – 20 с.
7. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / Д. М. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 12–22.
8. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу / Л. А. Лисиченко // Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 36–41.
9. Маслова В. А. Когнітивна лінгвістика : учеб. пособие / В. А. Маслова. – Мн. : Тетрасистемс, 2002. – 256 с.
10. Петрова Л. А. Языковая картина мира в русле теоретических изысканий / Л. А. Петрова // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 69. – С. 19–23.
11. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К. : Видавництво Українського фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с.
12. Стефурак Р. І. Внутрішня форма слова – центр перетину референтної, коцептуальної та вербальної (поетичної) «картин світу» / Р. І. Стефурак. – Режим доступу : <http://www.lehigh.edu/~interact/isi2003/ISI%202003%20Web%20Papers/In>.
13. Тхорик В. И. Лингвокультурология и межкультурная коммуникации : учеб. пособие / В. И. Тхорик, Н. Ю. Фиян. – 2-е изд. – М. : ГИС, 2006. – 260 с.
14. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи: Подготовка переводчика / И. И. Халеева. – М., 1989. – 238 с.

References

1. Churilina, L.N. (Comp.). (2006). Aktualnye problemy sovremennoy lingvistiki Ucheb. posobie [*Actual problems of modern linguistics: Textbook*]. Moscow [in Russian].
2. Alefirenko, G.F. (2005). Sovremennye problemy nauki o yazyke: Uchebnoye posobie [*The modern problems of science about the language: Textbook*]. Moscow [in Russian].
3. Belyanin, V.P. (2005). Psiholingvistika. Uchebnik [*Psycholinguistics: Textbook*]. Moscow [in Russian].
4. Bialyk, B. (2004). Problema katehoryzatsii neolohichnoi kartyny svitu [The problem of categorization of a neologic picture of the world]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho u-tu – Scientific Bulletin of Chernivtsi University*, 188-189, 62-72 [in Ukrainian].
5. Yeriemieieva, N.F. (1997). Kontseptualnyi prostir anhliiskoi narodnoi kazky [Conceptual space of English folk tale]. *Candidate's Extended abstract*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Kolesnyk, D.M. (1996). Kontseptualnyi prostir avtorskoi metafory u tvori A. Merdok [*Conceptual space of authorial metaphor in the work of Iris Murdoch*]. *Candidate's Extended abstract*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Kocherhan, M.P. (2004). Zistavne movoznavstvo i problema movnykh kartyn svitu [*Comparative linguistics and the problem of linguistic pictures of the world*]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 5-6, 12-22 [in Ukrainian].
8. Lysychenko, L.A. (2004). Struktura movnoi kartyny svitu [*Structure of the linguistic picture of the world*]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 5-6, 36-41 [in Ukrainian].
9. Maslova, V.A. (2002). *Kognitivnaya lingvistika: ucheb. posobie [Cognitive linguistics: Textbook]*. Minsk [in Russian].
10. Petrova, L.A. (2005). Yazykovaya kartina mira v rusle teoreticheskikh izyskaniy [*The linguistic picture of the world in line with theoretical research.*]. *Kultura narodov Prichernomor'ya – Culture of the Peoples of the Black Sea*, 69, 19-23 [in Russian].
11. Selivanova, O.O. (1999). *Aktualni napriamy suchasnoi linhvistyky (analytychnyi ohliad) [Current trends in modern linguistics (analytical review)]*. Kyiv [in Ukrainian].
12. Stefurak, R.I. Vnutrishnia forma slova – tsentr peretynu referentnoi, kotseptualnoi ta verbalnoi (poetychnoi) “kartyn svitu” [*The inner form of the word as the center of intersection of the referential, conceptual and verbal (poetic) “pictures of the world”*]. Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/75179/51Stefurak.pdf?sequence=1>.
13. Thorik, V.I., & Fayan, N.Yu. (2006). *Lingvokulturologiya i mezhkulturnaya kommunikatsiya: Uchebnoye posobie. Vtoroye izdanie [Linguacultural studies and intercultural Communication: Textbook, 2nd edition]*. Moscow [in Russian].
14. Khaleeva, I.I. (1989). *Osnovy teorii obucheniya ponimaniyu inoyazychnoj rechi: Podgotovka perevodchika [Fundamentals of learning theory of understanding foreign language speech: Translator training]*. Moscow [in Russian].

Отримано 11.11.19
Рекомендовано 14.11.19

Електронна адреса для листування: drachid@tdmu.edu.ua